

UTICAJ PANDEMIJE COVID-19 NA STANJE NAUKE U BOSNI I HERCEGOVINI

Apstrakt: *U radu se govori o pojavi i uticaju pandemije COVID-19 na stanje bosanskohercegovačkog društva i nauke uopće, posebno na stanje društvenih i humanističkih nauka. Saznanja o tome autor crpi iz elektronskih izvora i, posebno, iz Revidirane strategije naučnog razvoja u Bosni i Hercegovini 2017-2022. godina. Na bazi tih saznanja, i sopstvenih spoznaja i iskustava, autor promišlja o azimutu mogućeg poboljšanja stanja, za šta su, po autoru, neophodna znatno veća društvena ulaganja u razvoj nauke – sa sadašnjih 0,10% bruto društvenog proizvoda na trenutno neophodnih 0,50% odnosno u bliskoj budućnosti na 1%.*

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, COVID-19, nauka, društvene i humanističke nauke, strategija razvoja nauke.*

Abstract: *The paper discusses the emergence and impact of the COVID-19 pandemic on the state of Bosnia-Herzegovinian society and science in general, especially on the state of social sciences and humanities. The author draws information about this from electronic sources and, in particular, from the Revised Strategy of Scientific Development in Bosnia and Herzegovina, 2017-2022. On the basis of these findings, and his own knowledge and experiences, the author reflects on the azimuth of a possible improvement of the situation, for which, according to the author, significantly larger social investments in the development of science are necessary - from the current 0.10% of the gross domestic product to the currently necessary 0.50 % or in the near future to 1%.*

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, COVID-19, science, social sciences and humanities, science development strategy.*

Uvodne napomene

U martu mjesecu 2020. godine pandemija virusa Covid-19 doprla je i do bosanskohercegovačkih granica. Bio je to šok za svijet u kojem je preovladavalo uvjerenje da se većina vijesti pa i onih nepoželjnih, zahvaljujući u prvom redu nezapamćenom razvoju informacijske tehnologije, mogu naslutiti i njihov eventualni negativni ishod preduprijediti.

Institucionalni odgovor na nastalu krizu bio je malo je reći neadekvatan, a nositelji javnih ovlasti angažovani u zdravstvu u Sarajevu, pa i u većoj ili manjoj mjeri u drugim područjima Bosne i Hercegovine, u novonastaloj situaciji su pokazali priličnu dozu nesnalaženja i dezorijentacije. Odjednom su na površinu isplivale sve manjkavosti i krhkost postojeće upravno-administrativne infrastrukture – prije svega u glavnom gradu Bosne i Hercegovine.

Evropska unija je, sa svoje strane, u suočavanju sa posljedicama pandemije virus Corona-19, uz ostale aktivnosti, 16. 09. 2021. usvojila odluku o pokretanju Mehanizma za odgovor na zdravstvene prijetnje (The Health Emergency Preparedness and Response Authority).¹

Pri svemu tome, čini se da su domaći društveni faktori, u dramu prozrokovanoj naletom pandemije, imali malo vremena za priču o ulozi nauke, kulture i obrazovanja u suočavanju sa iznenadnom katastrofom. Jer, naučni, kulturni i obrazovni sektori bi, po prirodi stvari, pored zdravstvenog, trebali biti neki od ključnih faktora za uspješno suprotstavljanje pandemijama i drugim društvenim i prirodnim katastrofama. Da dodamo ‘biber po pilavu’, u svemu tome je bila uočljiva, makar u savjetodavnom smislu, neadekvatna uloga članova profesionalnih i stručnih udruženja iz oblasti zdravstva, farmacije, prava, politike, ekonomije, medija i slično.

Evropska unija o stanju i potrebama razvoja nauke u Bosni i Hercegovini

Koliko god nam se ponekad činila neuvjerljiva priča o ulasku naše zemlje u Evropsku uniju, ipak, otuda dolaze i neki prijedlozi koje ne bi

¹ https://ec.europa.eu/health/sites/default/files/preparedness_response/docs/hera_2021_decision_en.pdf.

trebalo potpuno ignorisati. Naime, u „Izveštaju o Bosni i Hercegovini za prošlu godinu“² koji je 6. oktobra 2020. godine Evropska komisija podnijela Evropskom parlamentu, podsjeća se da su uspješna primjena evropske pravne tečevine (*acquis*) na polju naučne izvrsnosti i dostizanje odgovarajućeg nivoa investiranja u istraživanja i inovacije neophodni Bosni i Hercegovini kako bi se postigla održiva ekonomija i razvilo društvo bazirano na znanju.

U tom cilju bi bilo potrebno:

- usvojiti Akcioni plan za primjenu „Revidirane strategije naučnog razvoja 2017-2022“,
- razviti i usvojiti „Strategiju pametne specijalizacije“ (Smart specialization strategy),
- pripremiti i usvojiti „Mapu puta za naučnu infrastrukturu“.

Pri tome se podsjeća da je pravni okvir kojim se uređuju znanost i istraživanja u Bosni i Hercegovini fragmentiran pa je potrebno da bude na odgovarajući način uređen i učinjen daleko efikasnijim nego što u ovom trenutku jeste. Bosna i Hercegovina, istina, poduzela je inicijalne korake u pripremi „Okvirnog sporazuma o naučnoj i tehničkoj saradnji“.

Međutim, i dalje ostaju problemi kao što su:

„Procijenjena ukupna ulaganja u istraživanja i dalje su vrlo niska i iznose oko 0,3% ukupnog nacionalnog dohotka (GDP). Nije učinjen ozbiljan progres da se obezbijedi pouzdana i sveobuhvatna statistika o istraživanjima i inovacijama. Istraživački kapaciteti BiH su veoma skromni, dok se trend odliva mozgova nastavlja posebno u sektoru zdravstva i na polju informacijske tehnologije pri čemu se ne preduzimaju sistematske mjere da se ovaj trend preduprijedi.“³

Još ranije je u članu 101 „Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju“ potpisanom od strane Bosne i Hercegovine i Evropske unije posvećenog temi „Saradnja u području kulture“ istaknuto da se:

„Strane (EU i BiH) obavezuju da će promicati suradnju u području kulture. Ta suradnja *inter alia* služi za podizanje razine međusobnog razu-

² „Bosnia and Herzegovina 2020. Report“ (SWD, 2020. 350 final).

³ *Strategija razvoja nauke u Bosni i Hercegovini 2017-2022. Revidirani okvirni dokument*, objavljena je u „Službenom glasniku BiH“, broj 22/18.

mijevanja i poštovanja među pojedincima, zajednicama i narodima. Strane se također obavezuju da će sarađivati na promociji kulturne raznolikosti, naročito u okviru *Konvencije UNESCO-a o zaštiti i promociji različitosti kulturnog izražaja*.”

Stajališta Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Sa svoje strane je Akademija nauka i umjetnosti BiH (ANU BiH) u jeku pandemije 23. juna 2020. godine održala okrugli sto o projektu “Harmonizacija sistema nauke u Bosni i Hercegovini - problemi i moguća rješenja”,⁴ a neki od zaključaka su bili:

1. U Bosni i Hercegovini, osim u Republici Srpskoj, sistem nauke i sistem tehnološkog razvoja nisu normativno objedinjeni u jedinstven inovacioni sistem. Iz istraživanja je dalje vidljivo da u državi ne postoje cjeloviti, koherentni i suvremeni sistemi nauke i tehnološkog razvoja koji bi odgovarali potrebama društva i ekonomije zasnovanih na znanju.

2. Uvid u metodološki različite indekse i položaje i konkurentnosti pokazuje da se rang Bosne i Hercegovine postepeno, ali konstantno pogoršava. Takav trend u kontekstu akutne krize izazvane pandemijom COVID-19 jasan je znak da nema vremena za promjene sistema nauke i tehnološkog razvoja kroz ustavnu reformu. U izloženim uslovima najvažniji odgovori na potrebe društva su aktiviranje svih subjekata politike, nauke i harmonizacija sistema nauke putem zakonodavstva nadležnih političko-teritorijalnih jedinica.

3. Potrebno je odmah i sinhronizovano pristupiti realizaciji onih mjera harmonizacije sistema nauke koje se mogu provesti unutar postojećeg ustavnog i zakonskog okvira. Najvažnije su:

a) Revizija tri važeće strategije u ovoj oblasti. Paralelno sa tim treba donijeti usaglašene i međusobno kompatibilne strategije razvoja sistema nauke i tehnološkog razvoja u jedanaest političko-teritorijalnih jedinica koje ih do sada nisu usvojile. Pored srednjoročnog uvesti i dugoročno planiranje;

⁴ Više vidi na adresi: www.anubih.ba, kao i u tekstu revidirane *Strategije razvoja nauke u BiH 2017-2022*.

b) Jačanje i modernizacija kapaciteta javne uprave u ovoj oblasti, što je uslov za realizaciju Strategija na način koristan za cijelo društvo;

c) Transparentno odvajanje budžetskog finansiranja načnoistraživačke i tehnološko razvojne djelatnosti od finansiranja nastavne komponente visokog obrazovanja;

d) Prosječno izdvajanje za nauku od 0,10% BDP (bruto društvenog proizvoda) godišnje nužno je već u 2021. godini jednokratno povišiti na nivo od 0,50 BDP-a. Postepena i ravnomjerna godišnja povećanja do iznosa od najmanje 1% BDP-a su neophodnost koja ne zavisi od okolnosti. Ako se to ne učini, stanje inovacija i društva će se pogoršavati geometrijskom progresijom;

e) Odrediti prioritete u međunarodnoj saradnji i pojačati razmjenu istraživača;

f) Formirati savjete za nauku - gdje ne postoje i aktivirati ih kao društvena tijela;

4. U normativnoj sferi *de lege ferenda* prioriteti su:

a) Donošenje novog Zakona o naučnoistraživačkoj djelatnosti Bosne i Hercegovine u kome bi se razradile i u pravne norme pretvorile naročito odredbe o: javnom interesu koji je koncentrisan u naučnim istraživanjima, suštinskom spajanju sistema nauke i inovacionog sistema u jednu cjelinu - inovacioni sistem, koordinaciji u oblasti inovacija, načinu odvijanja međunarodne saradnje i društvenim tijelima koja se staraju o etici naučnoistraživačkog rada;

b) Usvajanje „Zakona o osnovama sistema i politici nauke u Federaciji Bosne i Hercegovine“;

c) Harmoniziranje kantonalnih zakona u oblasti inovacionog sistema;

d) Formiranje društvenih fondova za nauku, kako bi se u svakoj političko-teritorijalnoj jedinici ojačao uticaj naučne i poslovne zajednice na ciljeve i realizaciju politike finansiranja inovacionog sistema;

e) Kreiranje sistema ekonomskih i fiskalnih podsticaja privrednim subjektima za intenzivnije finansiranje nauke i tehnološkog razvoja, polazeći od toga da se radi o investiranju u društveno korisnu djelatnost;

f) Uređivanje osnova etičkog sistema u nauci (organi, ovlaštenja, sankcije);

5. Socijalni pokreti za društvo i ekonomiju znanja trebaju dobiti najširu državnu i društvenu podršku.

6. Savjeti za nauku jasnog društvenog profila mogu biti glavni faktori ovoga procesa.

Kakve će rezultate polučiti veoma jasna stajališta ANU BiH o potrebi brze i kvalitetne promjene stanja nauke u bosanskohercegovačkom društvu ostaje da se vidi u vremenu koje je pred nama. Sudeći po odnosu države prema statusu ANU BiH, koja još uvijek nije postala državna institucija, teško je očekivati neke radikalnije promjene.

Kako unaprijediti postojeće neadekvatno stanje nauke?

Bosanska narodna poslovice kaže: „Pametnom je i išaret dovoljan“. Aktuelna pandemija se od strane razumnog insana može, bez mnogo ograda, shvatiti kao šansa da se nauci i naučnicima pruži prilika da mnogo aktivnije uzmu učešća u rješavanju nagomilanih problema koji tište bosanskohercegovačko društvo u cjelini, a posebno u suočavanju sa nepogodama kakve donose naleti virusa, klimatske promjene, zagađenje prirode i urbanih sredina, poplave, požari, prijetnja glađu i siromaštvo općenito.

Ono što smo do sada naučili tokom pandemije je otprilike slijedeće i nije ništa novo:

Potrebna nam je odlučna i odgovorna vlast na svim poljima društvenog života, dobro organizovane i efikasne institucije (posebno u zdravstvu, obrazovanju, nauci i kulturi), jasna komunikacija sa javnošću, a u odabiru onih koji će se baviti javnim poslovima davati prednost ljudima koji čine dobro onima koji su najviše pogođeni društvenom nepravdom i ekonomskom nejednakošću.

Nezaobilazan je i novi pristup razvoju i uređenju urbanih centara insistiranjem na njihovim humanim obilježjima umjesto često nezajažljive gladi investitora koji bez puno nedoumica zauzimaju zelene površine i vertikalama svojih nebodera onemogućavaju blagorodni protok zraka čime

sužavaju vizure gradskih periferija koje ukrašavaju zelene površine i primamljivi brdski pejzaži.

U ruralnim sredinama nužan je i inovativan pristup prostornom planiranju uvođenjem u razvojne programe praktičnih mjera agroekologije, odnosno održive poljoprivrede koja je prijateljski raspoložena prema prirodi. Tu mjeru bi trebalo pratiti ustanovljenje posebnih fondova za finansijsku podršku permanetnoj edukaciji poljoprivrednika i drugih koji obezbjeđuju vlastitu egzistenciju korištenjem zemljiših i drugih prirodnih resursa.

Unaprijeđenjem transportne infrastrukture u seoskim područjima olakšao bi se pristup periferijama urbanih centara i stvarale nove mogućnosti u sektoru urbanog i ruralnog razvoja umanjeanjem razlika u kvalitetu života između sela i grada. U korištenju prirodnih resursa uspostavila bi se čvršća veza između etičkog poimanja svijeta i ekološki svjesnog ponašanja građana u odnosu na ljudski habitat kao cjelinu. Zelena agenda ne bi bila samo puka fraza nego polazište za aktivan odnos prema vlastitoj egzistencijalnoj zbilji. Pri tome bi kao korisni orijentiri mogli poslužiti normativni instrumenti i smjernice međunarodnih organizacija iz domena održivog razvoja.

Obrazovni sistem bi se konačno trebao otvoriti na način da se počnu cijeniti znanja i umijeća koja obuhvataju kako teorijska područja znanosti i racionalna praktična iskustva u svojevrsnoj sintezi sažetoj u krilatici „Svo-ga uma i ruku djelo.“ Uz to je u kontinuumu potrebno imati u vidu saznanje da izvan naših lokalnih usko omeđenih sredina, postoji mnogo širi prekogranični svijet s kojim trebamo kompetentno komunicirati i sarađivati u rješavanju najurgentnijih problema koje nam je nametnula katastrofa poznata kao COVID 19.

Smatramo da je moguće, osloncem na akumulirana znanja i iskustva iz prošlosti i racionalnim razumijevanjem i primjenom savremenih ostvarenja u nauci i tehnologiji objedinjenim naporom, izboriti se sa tragičnim, kako zdravstvenim tako i psihološkim i socijalnim posljedicama sadašnje katastrofe i pripremiti se za druge slične pošasti koje nam eventualno slijede.

Domaća filantropija u službi društvenog razvoja

Tragične posljedice pandemije, pored drugih nedaća, uzrokuju ubrzan rast broja siromašnih, a zbog znatno poremećenih posebno etičkih vrijednosti u društveno-političkoj sferi među građanima je sve primjetnije odsustvo socijalne kohezije i solidarnosti što je dijelom rezultat i nedopustivo niskih ulaganja u intelektualnu infrastrukturu bosanskohercegovačkog društva pri čemu su posebno zanemareni segmenti humanističkih i društvenih nauka.

U takvim okolnostima bilo bi od velike koristi da, naročito u društvenim djelatnostima (sektor obrazovanja, nauke i kulture, zdravstva, socijalne zaštite), putem osnivanja fondacija (vakufa, zaklada, zadužbina), svoju finansijsku podršku ovim društvenim djelatnostima najdirektnije pruže oni koji su u poslijeratnom periodu stekli značajna bogatstva, tj. višak kapitala, a kojih izgleda u nas nije mali broj.

Putem osnivanja fondacija (koje mogu osnovati i firme, a ne samo pojedinci) i direktnim ulaganjima mogu se finansijski podržati nastojanja koja imaju za cilj osnivanje i održavanje institucija kakve su bolnice, domovi za starije osobe i nezbrinutu djecu, škole različitih profila, naučni instituti, biblioteke, muzeji, arhivi i slično. Naravno nezamjenjiva je uloga državnih institucija za efiksano funkcioniranje ovih segmenata društvene infrastrukture.

Po svom očekivanom pozitivnom ishodu posebno bi trebalo osnažiti aktivnosti, i učiniti ih vidljivijim, profesionalnih strukovnih udruženja različitih profila (medicinara, ekonomista, inženjera, pravnika, muzičara, učitelja, profesora, slikara, glumaca, sociologa, bibliotekara, filozofa, sportista, književnika, umjetnika, naučnih radnika, arhivista i slično) kako bi ona u punoj mjeri vršila svoju misiju u društvu koje još uvijek traga za spasonosnim kompasom na stazi prema izvjesnijoj budućnosti. Uostalom, takva praksa nije nepoznata u našem komšiluku i u našoj bližoj i daljoj prošlosti, jer ako je historija učiteljica života zašto tu lekciju ne bismo iznova naučili i od toga svi imali hajra u zaista teškim vremenima kroz koja prolazimo.

Rezime

Pandemija COVID -19 imala je veoma negativan uticaj na sve društvene tokove u Bosni i Hercegovini pa otuda razumljivo i na stanje u oblasti nauke, posebno u sferi društvenih i humanističkih nauka. Takvom uticaju pogodovalo je predpandemijsko loše stanje u ovoj oblasti, koje se ogleda u izuzetno lošoj finansijskoj podršci (svega oko 0,10% BDP), neadekvatnoj zakonskoj legislativi, nedostatku inventivnih naučnih kadrova, nedostatku odgovarajućih naučnih institucija, neodgovarajućoj ulozi univerziteta koji su se znatno više bavili nastavom nego naukom, neriješenim statusom jedne krovne interdisciplinarne naučne ustanove na državnom nivou kakva je ANU BiH, neharmoniziranim propisima iz sfere nauke, svođenjem nauke na entitetske i kantonalne razine, kašnjenjem u donošenju jedne funkcionalne i provodive strategije razvoja nauke na prostoru cijele Bosne i Hercegovine u skladu sa intencijama i dobrom praksom Evropske unije itd. Koliko smo kao društvo (i nauka kao njegov dio) sposobni izvući pouku da se stanje što prije i što intenzivnije unaprijedi, pokazat se rezultati konstantnog praćenja stanja i inoviranja mehanizama koji donose pozitivne rezultate.

IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE STATE OF THE SCIENCE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The COVID-19 pandemic had a very negative impact on all social trends in Bosnia and Herzegovina, and therefore understandably on the state of science, especially in the field of social sciences and humanities. Such an influence was favored by the pre-pandemic meager situation in this area, which is reflected in extremely poor financial support (only about 0.10% of GDP), inadequate legal legislation, lack of inventive scientific staff, lack of appropriate scientific institutions, inappropriate role of universities, which significantly were more concerned with teaching than with science, the unresolved status of an umbrella interdisciplinary scientific

institution at the state level such as ANU BiH (The Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina), non-harmonized regulations in the sphere of science, the reduction of science to the entity and cantonal levels, the delay in adopting a functional and implementable science development strategy for the whole of Bosnia and Herzegovina in accordance with the intentions and good practice of the European Union, etc. To what extent are we - as a society (and science as an integral part of it) - capable of learning to improve the situation as soon as possible and as intensively as possible, the results of constant monitoring of the situation and innovation of mechanisms that bring positive results will demonstrate.

II. PRIKAZI

